

Jakub Karpoluk O teatrze *nō*

能 – *nō* (umiejętność, talent, sztuka), jeden z trzech (obok *bunraku* i *kabuki*) gatunków japońskiego teatru klasycznego. Jest to teatr poetycki i muzyczny. Jego korzeniami są wcześniejsze formy widowiskowe chińskie i japońskie, sakralne i świeckie, m.in.: *dengaku*, *sarugaku*, *ennen*. Klasyczna forma teatru *nō*, powstała za życia **Zeami Motokiyo** (1363?-1444), protoplasty rodu **Kanze** i przetrwała niemal niezmienną do naszych czasów. Zeami- aktor, dramaturg i autor traktatów teoretycznych pozostaje po dziś dzień najważniejszym prawodawcą sztuki *nō*. Oś dramatu – *yōkyoku* stanowi przemiana zachodząca we wnętrzu głównego bohatera. Sprowadza się ona do ujawnienia kim on na prawdę jest. Treścią dramatów nie jest konflikt między postaciami ale konflikt rozgrywający się w bohaterze. Dramaty – dzielą się na 5 kategorii: 1.*kamimono* (o bogach), 2.*shuramono* (o wojownikach), 3.*katsuramono* (o kobietach) 4.*monogurumono* (o szaleńcach i osobach z dawnych opowieści), 5.*kirimono* (o demonach). Niegdyś widowiska składały się z 5 granych w tym właśnie porządku dramatów, przedzielonych farsami *kyōgen*, które stanowiły komiczne interludia programu. Dzisiaj, w jednym programie, zwykle gra się 3 *nō* i 1 *kyōgen*. Tradycyjnie występować na scenie mogą wyłącznie mężczyźni. Aktor główny to: *shite*- osoba działająca, protagonista. Tylko on występuje, prawie zawsze, w masce – *omote*, rzadko z odsłoniętym obliczem (jest to możliwe gdy wiek aktora oraz jego płeć odpowiada wiekowi oraz płci granej przez niego postaci). Do dzisiaj istnieje 5 głównych rodów, szkół aktorów *shite*: **Kanze**, **Komparu**, **Kongo**, **Hōshō** i **Kita**. Przestrzeń sceniczna składa się z zadaszanej *butai*-sceny oddzielonej od widowni pasem żwiru. Na jej tylnej ścianie namalowany jest wizerunek rozłożystej sosny-*matsu* – symbolu długowieczności. *Shite* nakłada maskę w *kagami no ma* – pokoju zwierciadlanym (niewidocznym dla widzów), następnie pod podniesioną kurtyną przechodzi pomostem *hashigakari* (wzdłuż niego w pasie żwiru zasadzone są 3 sosenki) na scenę (pomost jest po jej lewej stronie, od widowni). Na prawej ścianie, znajduje się drugie wejście -*kirido* (wys. 1 m.), obok niego namalowane są pnie bambusowe. Całość konstrukcji jest wykonana z jasnego drzewa cyprysowego. Aktorowi głównemu towarzyszy i toczy z nim dialog *waki*, aktor poboczny. Każdemu z nich może towarzyszyć jeden lub dwóch pomocników – *tsure* (odpowiednio: *shitezure* i *wakizure*). Kostiumy aktorów są wielobarwne, wzorowane na strojach dworskich z XV-XVI wieku. W przedstawieniu biorą także udział muzycy- *hayashikata* (3 lub 4 osoby) i chór – *jiutai* (od 6 do 10 osób), śpiewają w nim aktorzy *shite* tej samej szkoły co aktor główny, chór siedzi po prawej stronie sceny, od widowni. Sprawuje funkcję narratora i niekiedy przejmuje partie *shite*. Akcji scenicznej towarzyszy akompaniament muzyczny: *fue* – fletu, *kotsuzumi* – małego bębna ręcznego, *ōtsuzumi* – dużego bębna ręcznego i w niektórych sztukach *taiko* – bębna pałkowego. Muzycy siedzą z tyłu sceny głównej na małych, rozkładanych krzeselkach, tylko flecista wprost na podłodze. Muzycy sekcji rytmicznej, oprócz gry, znaczą także frazy głośnymi okrzykami – *kakegoe*. Artyści *nō* rozpoczynają naukę będąc dziećmi, uczą ich biologiczni bądź przybrani ojcowie, zawód i kunszt podlegają bowiem dziedziczeniu w obrębie rodu. Trening trwa przez całe życie. Zachowanie wszystkich osób na scenie charakteryzuje godność i szczególny ceremonialny charakter. Podstawą gry aktorskiej jest: ekspresja ciała (wszelki ruch sceniczny ma dokładnie ustaloną, w obrębie każdej szkoły, choreografię), ponadto ekspresja głosu- śpiew i melodeklamacja oraz ekspresja maski, wszystko także dokładnie ustalone. Podstawowym pojęciem w technice ruchu

jest *kamae* czyli postawa zasadnicza, w której aktor musi pozostawać przez cały niemal spektakl. Ruch sceniczny można podzielić na jednostkowe gesty –*kata*. Aktor używa prostych rekwizytów, spośród których najważniejszym jest wachlarz – *ōgi*, będący przedłużeniem ręki, i wyrażający wszystko co człowiek może wyrazić gestem dłoni: uderzenie, osłone, wskazanie, ocieranie łez, obraz, naczynie i przedmiot myśli. *Nō* jest teatrem konwencji. Obce jest mu pojęcie adaptacji. Nie ma tu reżysera. O inscenizacji decyduje tradycja przyjęta w danej szkole. Do pewnego stopnia funkcje reżyserskie sprawuje także główny aktor. Wszyscy artyści nie próbują sztuk razem, zbierają się na próbę tylko raz przed samym spektaklem. Ćwiczą swoje partie oddzielnie. Dzięki temu każde przedstawienie ma niepowtarzalny, spontaniczny charakter. Podstawowymi elementami estetyki *nō* są metaforyczne kategorie: *hana* (kwiatu) i *yūgen* (tajemnego piękna). *Hana* oznacza widzialne piękno gry aktora, piękno szat i działań scenicznych, które mogą wzbudzić w widzach zachwyt. *Yūgen* to rodzaj piękna emanującego ze zjawisk, odległych i tajemniczych, niemożliwe do precyzyjnego określenia słowami, rozpoznawalne przez szczególny stan napięcia i niepokoju, chodzi tu o subtelną relacją między *shite* a widzem. Oprócz zawodowych artystów, *nō* uczą się także amatorzy, stanowiący trzon widowni teatralnej. *Nō* można określić mianem „teatru pamięci“, ze względu na trwałość i niezmiennosc jego formy.